

Úvod

Dvacáté století bylo pro vývoj lidstva v mnohém přelomové. Bylo stoletím bezprecedentního rozvoje a destrukce, stoletím prudkého růstu lidské populace, její životní úrovně, ale i obrovského rozsahu masového vraždění a vykořisťování. Bylo také stoletím živelné urbanizace a vylidňování venkova. Všechny tyto procesy zároveň doprovázela rostoucí míra devastace životního prostředí dosahující už ve druhé polovině minulého století úrovně, která začala natolik zjevně ohrožovat předpoklady života jednotlivců a celé společnosti, že ji už nadále nebylo možné ignorovat jako nepodstatnou externalitu. Globalizace všechny tyto procesy koncem 20. století ještě více urychlila a znásobila jejich dopady na celoplanetární sociální a životní prostředí. Zjevnou se stala nejen dlouhodobá neudržitelnost takového vývoje, ale i vzájemná podmíněnost a provázanost procesů sociální a environmentální devastace. V 21. století je možné sledovat nejen pokračování, ale i prohlubování těchto vývojových trendů, stejně tak jako pokračující snahu o jejich teoretickou reflexi. Vzhledem k provázanosti sociálních, politických a environmentálních procesů však tato reflexe, pokud má správně identifikovat a pojmenovat příčiny těchto procesů, jejich možné následky, ale i alespoň naznačit možné způsoby jejich zvládnutí, musí být rovněž komplexní jako tyto procesy. Cílem této publikace je identifikovat hlavní aspekty těchto procesů a načrtnout možnosti reflexe jevů sociálně-ekologických devastací a destrukcí.

Reflexe Svět sociální a environmentální změny: k otázkám kritické teorie politické ekologie, první z monografických kapitol zařazených v této publikaci, je zamě-

řená na kritickou analýzu sociálně-politických rozporů globální civilizace ústících do sociálně-environmentální devastace a rozvratu. Poukazuje na to, že už v počátcích reflexe ekologické krize v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století se jako klíčový projevil nový rozměr rozporů mezi soukromým a veřejným zájmem, ve kterých se manifestuje rozsáhlý konflikt mezi hodnotami a potřebami, a to jak uvnitř jednotlivých politicky organizovaných a vymezených společností, tak i v jejich vzájemných interakcích. Inspirovaná politickou ekologií rozvíjí reflexi v rámci kritické teorie společnosti jako kritiku struktur panství a důsledků, které se objevují v sociální a ekologické sféře.

V prvních dvou částech této studie (kap. 1 až 4, kap. 5 až 8) identifikuje ty motivy klasické kritiky panství, vztahů sociální nerovnosti a vykořisťování, které jsou relevantní i pro reflexi současné situace. Ta je v mnohém odlišná právě v důsledku globalizačních procesů a technologického rozvoje, který umožnil nejenom vznik nových, sofistikovanějších forem vytváření a prohlubování vztahů nerovností ve společnosti, ale umožnil jejich mnohem širší, doslova planetární rozsah. Ekologické hrozby způsobené industrialismem mají větší rozsah než jakákoliv jiná lidská aktivita v minulosti, což způsobuje, že tyto hrozby nejednou zasahují i populace, které se na nich nepodílí ani z nich nemají žádný prospěch. Sociální i ekonomické problémy překročily hranice národních států i kontinentů, a prohloubily tak globální závislosti, ale i nespravedlnosti v distribuci benefitů a nákladů průmyslového a hospodářského rozvoje.

Třetí část studie (kap. 9 až 14) se následně soustřeďuje na dva aktuální směry politické ekologie – kooptace a globální režim krize. Problémem kooptace je, že ideje původně občanských a ochranářských hnutí byly neutralizované tím, že akceptovaly moderní politické a hospodářské instituce, čímž oslabily jejich původní

radikální zásah. V nejednom případě se dokonce byrokracie těchto idejí podílí na jejich transformaci na další nástroje útlaku a panství tím, že ve jménu ochrany životního prostředí upírají nepriviligovaným vrstvám přístup ke zdrojům nevyhnutelným pro život. Politika se sice ekologizovala, ale skutečně ekologická kultura se koncipuje v diskurzivní formaci a boji, který má nejednou charakter sociálních konfliktů. Relevantními se zde stávají jak otázky sociální, tak i environmentální spravedlnosti, distribuce sociálních i environmentálních rizik, nerovností a chudoby. V současném globálním kapitalismu se tyto otázky otvírají nejen na tradiční lokální a národní úrovni, ale velmi významně i na úrovni globální. Politická ekologie tak musí reflektovat souvislost mezi globálním kapitalismem a globální hospodářskou krizí a globální environmentální krizí. Z této reflexe vystupuje neschopnost mocenských institucí zvládat takto postulované výzvy, což lze identifikovat jako krizi vládnutí.

Druhá monografická kapitola *Filozofia environmentálnej krízy globálnej priemyselnej civilizácie* se zaměřuje na filosofickou reflexi kumulace hospodářských a environmentálních krizových jevů. Právě ta se čím dál častěji projevuje ve formě sociálních a politických krizí, které mohou vyústit do ozbrojených konfliktů či kolapsů politických režimů anebo i samých států. Kapitola se snaží poukázat na vzájemnou podmíněnost sociálních, ekonomických, politických a environmentálních krizových tendencí globální průmyslové civilizace. Jejich vzájemné umocňování představuje existenční hrozbu nejen pro dosaženou úroveň civilizačního rozvoje, ale i pro lidstvo jako biologický druh. Filosofickou odpovědí na krize by měla být reflexe jejich příčin a možných následků, tedy identifikování a pojmenování hrozeb, a také koncipování přístupů, které by mohly umožnit překonání krize, resp. odvrácení identifikovaných hrozeb.

Filosofie, která je adekvátní současným hrozbám, musí být filosofií politickou a zároveň filosofií environmentální.

Za charakteristické znaky globální průmyslové civilizace je nutno považovat industrializaci a urbanizaci, které umožnily postupné aplikování imperativu růstu do téměř všech systémů společnosti. Analýza v kapitole identifikuje nejrozšířenější životní strategie a jejich vliv na životní prostředí – strategii omezování populačního růstu, strategii územní expanze, obchod, strategii zefektivňování využívání dostupných zdrojů, strategii kontroly spotřeby, strategii založenou na schopnosti učit se z chyb a hypotetickou možnost expanze do vesmíru. Všechny tyto strategie jsou způsoby, jak se vyrovnat s dichotomií růstu populace a konečností zdrojů. Z ní plynou i sociálně-politické krize vznikající jako následek pokračujícího růstu lidské populace, který je na jedné straně spojený s růstem spotřebních nároků a na druhé straně s prohlubováním nerovností, resp. nerovností v přístupu ke zdrojům.

Značná část environmentálního myšlení se snaží hledat příčiny i způsoby překonání environmentální krize a prostřednictvím morální reflexe zkoumá limity environmentální etiky. Environmentální zodpovědnost je zde třeba chápat spíše jako kategorii politickou a právní než morální a etickou. Proto je důležité přezkoumání možností koncipování environmentální společenské smlouvy, která by na jedné straně umožnila zakomponovat do společenských institucí environmentální předpoklady a limity jejich existence, na druhé straně by se pokusila zachovat možnost legitimizování instituce státu jako garanta bezpečnosti a ochránce lidských práv, jako to umožňoval klasický koncept společenské smlouvy, a to včetně environmentální bezpečnosti. Je zde totiž souvislost mezi environmentální zodpovědností a environmentální bezpečností, jež je chápána jako

veřejný statek. Neschopnost nebo neochota států zajišťovat environmentální bezpečnost především v podobě dostupnosti vody a potravin destabilizuje společnost a delegitimizuje vládnoucí elity či celé politické režimy.

Poslední část kapitoly poukazuje na souvislost konceptu lidských práv s kondicí a možnostmi přírody a krajiny, kde se zápasy o lidská práva a svobody odehrávají. Prohlubující se globální environmentální krize však ohrožuje právě podmínky pro naplnění těchto práv, což ze zodpovědnosti za životní prostředí dělá fundamentální otázku politického a právního myšlení. Environmentalismus lze proto považovat za přístup umožňující zachování konceptu lidských práv jako jednoho z předpokladů překonání globální environmentální krize.

Obě kapitoly knihy analyzují neudržitelnost současného ekonomicko-politického systému a jeho podmíněnost určitou kvalitou globálního systému, který je devastovaný právě imperativy a způsoby organizace globálního kapitalismu. Spojuje je důraz na provázanost devastace sociálního a environmentálního prostředí, který je v českém i slovenském myšlení ojedinělý. Autoři obou kapitol poukazují na to, že překonání sociálních i environmentálních aspektů krize globální civilizace se neobejde bez zásadní změny ekonomicko-politické teorie a praxe, a snaží se načrtnout jejich předpoklady a možné přístupy.

Oleg Suša a Richard Šťáhel